

INDUSTRIA MINIERĂ ȘI METALURGICĂ DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA DE AVÎNT CAPITALIST 1867—1873*

Consolidarea politică relativă care a urmat pactului dualist din 1867, născut dintr-o complexitate de interese comune ale burgheziei austriece și clasei latifundiarilor maghiari¹, o consolidare care a coincis cu avîntul pe plan mondial al capitalismului, caracteristic perioadei, a creat condiții favorabile creșterii activității economice. Acest proces a implicat și o nemaiîntîlnită accelerare și lărgire a procesului de industrializare, într-o perioadă — plină și de contradicții, dificultăți și obstacole — care înmănunchiază ultima treime a sec. XIX și anii primului deceniu și jumătate al sec. XX.

În Transilvania, mineritul și metalurgia și-au păstrat pe mai departe rolul dominant în procesul general al dezvoltării industriale, în evoluția structurală a mării industrii. Creșterea constantă a ponderii lor în cadrul dezvoltării industriale generale se baza pe o premisă fundamentală, constînd în formele organizatorice istoricește încheiate și aflate la un nivel de exploatabilitate relativ modern². Transilvania fiind unul din ținuturile cele mai bogate în zăcămintele naturale ale Europei, baza obiectivă a avîntului menționat era dată. Favorabili erau și factorii productivi și, totodată, nu lipseau conjunctura favorabilă și impulsul dat de lărgirea continuă a pieții interne. Mai mult chiar, în urma avîntului înregistrat în domeniul economiei capitaliste, apărută și prin bariere vamale de jur-împrejurul hotarelor monarhiei austro-ungare, precum și, în cadrul acestei economii, în urma avîntului dezvoltării capitaliste a Transilvaniei, au sporit și pretențiile față de industria minieră și metalurgică, pretenții firești față de aceste ramuri industriale furnizoare de energie și producătoare în primul rînd ale unor bunuri de investiție infrastructurală.

Perioada de după 1867 a adus cu sine o transformare calitativă a cadrului organizatoric și productiv al industriei miniere și metalurgice din Transilvania, o consolidare a caracterului său industrial (evoluția în acest sens începînd, de fapt, încă anterior perioadei în cauză), încheierea marilor unități industriale capitaliste moderne, apariția unor zone de industrie grea și o evoluție relativ rapidă a lor, datorată înaltei concentrări a capitalului și a producției. Prin toate acestea, nu numai că s-au creat premisele lărgirii revoluției industriale, ci s-a ajuns și la încheierea acestui proces, al cărui apogeu poate fi situat în ultimii ani ai sec. XIX și primii ani ai sec. XX.

* Textul de față reprezintă părți dintr-un capitol al unei lucrări monografice în curs de elaborare, intitulată: „Industria minieră și metalurgică din Transilvania între anii 1867—1918“.

¹ Caracterizarea pactului dualist și a perioadei de după 1867, vezi în *IstRom*, IV, p. 643—683; *Din istoria Transilvaniei*, II, p. 187—264.

² Referitor la premise, vezi studiile noastre apărute în *ActaMN*, precum și cele publicate în *Studia*, 1965, nr. 2, *AIIC*, 1967.

Dezvoltarea economiei capitaliste, în cadrul acesteia îndeosebi avîntul industrializării și formarea mării industrii, au avut urmări determinante din punct de vedere social, și anume, consolidarea burgheziei moderne și formarea proletariatului industrial. Dintre factorii determinanți ai transformărilor care s-au produs în raporturile de clasă din Transilvania, un rol de seamă și-au păstrat — în primul rînd, datorită muncitorimii — masele legate de industria minieră și metalurgică, pe de o parte prin proporția lor numerică, iar pe de altă datorită gradului lor de concentrare. Aceasta din urmă a mers mîna în mîna cu radicalizarea maselor, ceea ce, împreună cu o compoziție specifică, precum și cu trăsăturile internaționaliste izvorîte din caracterul plurinațional, a influențat puternic maturizarea timpurie a conștiinței lor sociale, iar toți acești factori au înrîurit, direct sau indirect, apariția unor mișcări cu caracter mai întîi spontan, iar apoi din ce în ce mai conștient, receptarea și difuziunea ideilor socialiste.

Dacă practica politicii statale a sistemului dualist trata cu deosebită vitregie problema asigurării libertății de organizare și întrunire a muncitorimii miniere și metalurgice, cu atît mai puțin putea stăvili — decît, doar, prin metode în general violente, a înnăbuși — grevele muncitorești. Asemenea greve au devenit curente mai cu seamă începînd din a doua jumătate a deceniului al nouălea al sec. XIX, transformîndu-se într-o componentă organică a bătăliilor de clasă fățișe duse de muncitorimea din Transilvania, distingîndu-se în același timp, pe planul mării industrii, în mai multe cazuri, ca evenimente remarcabile ale vieții social-politice. Acest caracter al lor era cu deosebire subliniat de faptul că, în cuprinsul monarhiei austro-ungare și în special în zonele sale periferice de nord-est și sud-est, exploatarea socială și asuprirea națională, în continuă creștere, se manifestau de regulă împreună, iar în acest fel grevele muncitorilor mineri și metalurgiști, datorită atitudinii participanților la aceste greve — atitudine explicabilă prin compoziția mai pronunțat naționalitară a acestora față de aceea a muncitorimii industriale concentrate la orașe —, aveau și ele un dublu caracter, întrucît lupta împotriva exploatării sociale cuprindea în mod organic — explicit sau implicit — și protestul împotriva asupririi naționale.

*

În jumătatea de veac scursă între anii 1867 și 1918, cererea de produse miniere și metalurgice transilvănene a crescut foarte mult. Deși acest proces nu a urmat o linie pur ascendentă — ceea ce concordă cu legile interne ale producției capitaliste, întrucît crizele periodice de supraproducție și din domeniul creditului, ca și crizele politice interne, au tulburat mulți ani de-a rîndul viața economică, însoțite fiind de grave consecințe de ordin social, divizînd-o în ultimă instanță în cicluri de avînt-criză și criză-avînt —, totuși, activitatea minieră și metalurgică din deceniile în discuție poate fi considerată drept cea mai rodnică perioadă a dezvoltării capitalismului de pînă atunci. Modernizarea agriculturii, construirea unei rețele moderne de comunicații — îndeosebi feroviare —, care a lichidat definitiv micile piețe locale, conexînd ținuturi ce fuseseră izolate unele de altele, integrîndu-le totodată circulației internaționale a mărfurilor, apoi accelerarea acumulărilor de capital local, creșterea nivelului acestora și activizarea lor, lărgirea activității industriale și transformarea ei calitativă — prin apariția și dezvoltarea

accelerată a mării industrii mecanizate —, în sfârșit, interesele deosebite pe care le avea capitalul străin în privința profitului scontat în Transilvania, toate acestea au dus la un grad de mobilitate a factorilor productivi care făcea posibilă accelerarea dezvoltării. Procesul înregistra progrese în ciuda persistenței unor condiții economice și politice cu caracter zăgăzuit și denaturant, consecință a rămășițelor feudale și a situației dependente a Transilvaniei în cadrul monarhiei, situație cel mai pregnant manifestată prin urmările menținerii teritoriului vamal comun.

Datele de care dispunem arată că, în anul 1910, suprafața totală a perimetrelor miniere care serveau drept bază a activității miniere — explorări, deschideri și exploatare (totodată însă și ocupări care urmăreau eliminarea concurenței) — era de 4,6 ori mai mare decât cea din anul 1867³, în același timp valoarea totală a producției miniere și metalurgice crescând, pe parcurs, de peste 5,1 ori față de anul amintit⁴.

În anii de după 1867 însă, structura, ponderea productivă și ierarhia valorică istoricește formate în industria minieră și metalurgică din Transilvania au suferit prefaceri, datorită restructurărilor economice generale rezultate de pe urma accelerării ritmului de dezvoltare al capitalismului. Consecința cea mai de seamă a acestor prefaceri a fost faptul că, în domeniul activității miniere și metalurgice, a ajuns pe prim plan producția de cărbune și fier, materiile prime cele mai importante pentru industrie și infrastructură.

Dintre aceste două ramuri de producție, cea care a înregistrat un ritm de dezvoltare mai rapid a fost exploatarea cărbunelui. În perioada 1867—1910, producția de fontă a crescut de 5,8 ori, pe când cea de cărbune de 12,7 ori. Valoarea producției, între cele două date extreme ale perioadei, a crescut în domeniul exploatării cărbunelui cu cca. 33,6%, față de creșterea de 3,6% înregistrată de producția de fontă, precum și față de scăderea de 40,6% a valorii producției de metale prețioase și colorate⁵. Dealtfel, acest ritm de creștere a producției de cărbune este strâns legat nu numai de problemele dezvoltării metalurgiei, industriei grele și în general a industriei, agriculturii și comunicațiilor capitaliste pe bază de mașini cu aburi, ci și de progresul economic general al capitalismului, constituind una din premisele — și, totodată, etaloanele — indispensabile ale acestuia.

*

În cadrul înviorării generale a activității miniere și metalurgice din Transilvania, mineritul carbonifer a pornit chiar în anii primului ciclu al avântului capitalist de după 1867 pe calea unei dezvoltări mai largi. Datele referitoare la producție reflectă cu fidelitate acest proces. Anume, între anii 1867 și 1873, cantitatea de cărbune extras a crescut de la 2 022 942 chintale la 4 603 264 chintale, adică de peste două ori⁶.

Rolul principal îl deținea pe mai departe mineritul carbonifer din Banat, nu numai sub aspectul cantității — aceasta reprezentând aproape 2/3

³ Hivatalos Statisztikai Közlemények (în continuare: *Hiv. Stat. Közl.*), anul II, fasc. 1, p. 12—13; Bányászati és Kohászati Lapok (în continuare: *BKL*), anul 1911, vol. II, p. 766.

⁴ *Hiv. Stat. Közl.*, anul II, fasc. 1, p. 149; *BKL*, anul 1911, vol. II, p. 937—942.

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Hiv. Stat. Közl.*, anul III, fasc. 3, p. 126, 135; anul VII, fasc. 5, p. 108—145.

din producția totală pe anul 1873 —, ci mai ales pentru că scopul era în primul rând exploatarea zăcămintelor de ulei, mai valoroase, cu mai mare energie de combustie. Exploatarea de ulei bănățeană a rămas concentrată și după 1867 în cadrul zăcămintelor exploatare încă înainte de această dată, aflându-se în covârșitoare parte în mîna a trei întreprinderi: S.T.E.G.-ul, Întreprinderea Karl Klein (din 1872 Frații Guttman) și Întreprinderea Albertin Szöllösy (din 1872 Lyall et Comp.)⁷.

Evoluția producției de cărbune din Transilvania între 1867—1873

Anul	Cantitatea produsă, în chintale		
	Huile	Cărbune brun	Total
1867	2 012 750	10 192	2 022 942
1868	2 417 833	11 552	2 429 385
1869	2 279 481	38 525	2 318 006
1870	2 151 269	201 880	2 353 149
1871	2 541 976	1 167 701	2 743 856
1872	2 691 564	1 796 640	4 488 204
1873	2 991 513	1 611 751	4 603 264

Cantitatea de 1 611 751 chintale de cărbune brun extrasă în anul 1873 provenea aproape în totalitate, și anume în proporție de 99,50%, din Valea Jiului, a cărei exploatare în continuă creștere datează mai cu seamă din anii de după 1867, fiind intim legată de deschiderea, în anul 1870, a liniei secundare Simeria-Petroșani a Primei Căi Ferate din Transilvania⁸. Acționarii acesteia fiind în bună parte identici cu cei mai mari antreprenori ai exploatarei bazinului de cărbune brun al Văii Jiului, și anume, S.A. de Mine și Furnale din Brașov cu participare de capital austriac, s-a creat și aici o situație în fond identică — diferind doar proporțiile, care erau mai reduse — cu cea existentă la mijlocul deceniului al șaselea în Banat, în cazul S.T.E.G.-ului⁹. Exploatarea, prima dintre ele fiind, în 1869, galeria și puțul de apus, fură amplasate în hotarul comunei de atunci Petroșani. În anul amintit s-au exploatat 34 313 chintale de cărbune, față de cantitatea de 8 529 chintale scoasă din zăcămintele date în exploatare în anul anterior. Însumată, această cantitate, cu cele realizate din exploatarea începute în anii următori, s-a ajuns ca în 1873 producția S.A. Brașov să fie deja de 809 200 chintale¹⁰. În același timp, cealaltă întreprindere concurentă a Văii Jiului, minierul carbonifer al statului, care devenea din ce în ce mai „incomod” pentru cea dintâi, producea 793 907 chintale de cărbune în mina Deák deschisă la sfîrșitul anului 1868 și în galeria Lónyai exploatată începînd din 1869,

⁷ Pentru detalii privind activitatea în această regiune minieră, în perioada discutată, vezi studiul nostru *Minierul carbonifer în Banat între anii 1867 și 1900*, în *ActaMN*, X, 1973.

⁸ Ludovic Vajda, *Prima cale ferată din Transilvania*, în *ActaMN*, VIII, 1971, p. 294—297.

⁹ Cf. Ludovic Vajda, *Cu privire la pătrunderea capitalului austriac în industria minieră și metalurgică a Transilvaniei între 1848 și 1867*, în *Studia*, 1965, nr. 2, p. 65—68.

¹⁰ Arhivele Statului Deva, fond Căpitănatul minier Zlatna, dos. nr. 301—400/1870, f. 307; *Industria și bogățiile naturale din Ardeal și Banat*, Cluj, 1927, p. 51.

ambele la Petrila¹¹, o producție net superioară celei de 1232 chintale a primului an de extracție¹².

De fapt, accelerarea transformărilor structurale mai sus amintite și care s-au repercutat asupra întregii industrii miniere și metalurgice a fost o urmare a dezvoltării mineritului în bazinul carbonifer al Văii Jiului. Deși anii în discuție pot fi considerați doar ca o perioadă de punere a unor temelii, ei prefigurează deja tendințele unei evoluții vertiginoase. Astfel, dacă între 1867 și 1873 creșterea anuală medie era în Banat — în cifre rotunde — de 163 000 chintale, în același timp ea înregistra în Valea Jiului 266 400 chintale, deci cu 163,2% mai mult, decât în Banat.

Evoluția producției de cărbune din Valea Jiului între 1867- 1873

Anul	Producția totală a Văii Jiului	S.A. de Mine și Furnale din Brașov	Mineritul statului	Mina Hoffmann Ráfáel
1867	5 040	5 040	—	—
1868	9 761	8 529	1 232	—
1869	38 289	34 313	3 864	124
1870	200 816	106 803	93 520	381
1871	1 148 913	483 062	665 168	683
1872	1 789 931	831 172	957 555	1204
1873	1 603 351	809 200	793 907	952

După cum reiese și din datele prezentate, între anii 1867 și 1873 producția bazinului carbonifer al Văii Jiului era dominată aproape în exclusivitate de S.A. de Mine și Furnale din Brașov și de mineritul statului, deși în afară de acestea mai erau înregistrate cinci întreprinderi. Cea mai veche dintre ele era Societatea minieră „Árpád-Terézia” din Vulcan, înființată în 1859. Ea nu a ajuns însă decât pînă la anumite lucrări mai mici de prospecțiuni, astfel că nici în 1873 nu putea raporta Căpitănatului minier decât că „nu s-au întreprins alte operațiuni în afară de întreținerea minei”¹³. Prima autorizație de explorări libere pe care a primit-o Societatea minieră „Transsylvania” data din 14 octombrie 1868¹⁴. Pînă în 1873, ea nici nu ajunsese mai departe de această primă treaptă de activitate minieră, rezultatul concretizîndu-se într-o producție de cărbune de 112 chintale în anul 1870¹⁵. Relativ cea mai prosperă era Mina Hoffmann Ráfáel, care și-a început activitatea la sfîrșitul anului 1869. Producția ei (specificată în tabelul de mai sus) consta însă numai din cărbunele scos în faza de explorări și lucrări pregătitoare, deoarece, în lipsă de legături de cale ferată, această întreprindere nu-și putea rentabiliza exploatarea¹⁶. Perimetrele miniere ale acestor două întreprinderi din urmă se situau în hotarul comunelor Bărbătenii de Sus, Iscroni, Vulcan, Coroești, Lupeni și Uricani¹⁷. Mina „Ilona” aflată în proprietatea lui Pui

¹¹ BKL, anul 1903, vol. II, p. 238—240.

¹² Arhivele Statului Deva, fond Căpitănatul minier Zlatna, dos. nr. 401—500/1869, f. 440; BKL, anul 1903, vol. II, p. 251.

¹³ Loc. cit., dos. nr. 501—600/1874, f. 595.

¹⁴ Loc. cit., dos. nr. 1—100/1871, f. 43.

¹⁵ Loc. cit., dos. nr. 301—400/1871, f. 386.

¹⁶ Loc. cit., dos. nr. 201—300/1870, f. 237; dos. nr. 201—300/1874, f. 300.

¹⁷ Loc. cit., dos. nr. 4701—4800/1898, f. 5757 D.

Zsigmond, la Petroșani, era deja înregistrată în 1869¹⁸; nu dispunem însă de informații privind activitatea ei. În fine, trebuie menționată Mina de cărbune „Elias” din Crivadia, care producea în 1869 cca. 112 chintale de cărbune, dar, „în lipsă de cumpărători, nu a putut să le vîndă”¹⁹. Problemele de transport erau și aici la ordinea zilei. În cele din urmă, soarta acestei mine fu decisă de condițiile meteorologice vitrege, întrucît mina „a fost îngropată în urma a doi ani de ploii neîncetate”²⁰.

În minele existente la Aghireș, Dîncu, Ticu, Băgara, care se aflau pe teritoriul zăcămintelor de cărbune brun din Valea Almașului, mai continua și în perioada discutată exploatarea primitivă din anii 1850, cu întreruperi mai lungi sau mai scurte și cu mai mulți întreprinzători care și-au încercat aici norocul²¹.

Pe teritoriul zăcămintelor de cărbune din regiunea Brașovului, izvoarele ne informează despre existența a două întreprinderi miniere. Prima era Mina „Akos” din Holbav, datînd încă de pe la sfîrșitul deceniului al patrulea al secolului trecut. Activitatea ei, suferind unele întreruperi, se împarte în mai multe etape²², însă anii de după 1867 nu au schimbat cu nimic caracterul ei modest, care nu-și prea făcuse simțită influența asupra cantității producției transilvănene de cărbune, deși încă din anul 1856 mina se afla în proprietatea întreprinderii Kronstädter Schurfverein și apoi a succesorului ei de drept, S.A. de Mine și Furnale din Brașov²³. La începutul deceniului al optulea, mina își pierdu cu totul însemnătatea, în 1872 ea „fiind luată în exploatare de către țărani”²⁴. Cealaltă întreprindere minieră, „Concordia Gewerkschaft”, a luat ființă în hotarul comunei Vulcan la sfîrșitul perioadei pe care o discutăm, și anume în 1872²⁵.

Dintre întreprinderile miniere de exploatare a zăcămintelor de cărbune brun din Secuime, Mina „Segen Gottes” din Ilienii, aflată în proprietatea „unei societăți din Brașov”, avea rolul cel mai activ, deși nu obținea rezultate prea însemnate în producție. Conform datelor de care dispunem, în anul 1867 s-au extras aici 504 chintale de cărbune, urmate în 1868 de 1680 chintale, cantitate care însă descrescu în 1872 la numai 186 chintale²⁶. O altă mină, situată în hotarul comunelor Valea Seacă și Poian de lîngă Tîrgu-Secuiesc, trebui să-și înceteze activitatea în anul 1869, proprietarul ei György József suferind o condamnare. În 1872 se proiecta redeschiderea ei²⁷.

Anul 1872 a fost punctul de plecare al activității altor două întreprinderi miniere, mult mai importante, decît cele amintite.

¹⁸ *Hiv. Stat. Közl.*, anul V, fasc. II, p. 124—127.

¹⁹ Arhivele Statului Deva, fond Căpitănatul minier Zlatna, dos. nr. 201—300/1870, f. ad. 269—270.

²⁰ Loc. cit., dos. nr. 301—400/1871, f. 366.

²¹ *A kolozsvári kereskedelmi és iparkamara jelentése*, 1880, p. 87, 1883—1885, p. 195.

²² *Contribuțiuni la istoricul industriei miniere în România*, București, 1931, p. 3.

²³ Erich Jekelius, *Zăcămintele de cărbuni din România*, fasc. 1, București, 1923, p. 21.

²⁴ *Hivatalos jelentés a budapesti 1885-ki országos általános kiállításról*. Szerkesztette dr. Keleti Károly, vol. II, Budapest, 1886, p. 644—645.

²⁵ Erich Jekelius, *op. cit.*, p. 21.

²⁶ Arhivele Statului Deva, fond Căpitănatul minier Zlatna, dos. nr. 501—600/1869, f. 520; dos. nr. 501—600/1873, f. 553.

²⁷ Loc. cit., dos. nr. 601—700/1872, f. 677.

Deși încă în 1856 s-a deschis o mină ce urma să valorifice zăcămintele de cărbune brun de la Borsec²⁸, nu s-a ajuns atunci decât pînă la faza de explorări. În schimb, în anul 1872, cu un capital de 100 000 forinți, a luat ființă „Prima societate minieră din Gurghiu”²⁹, punîndu-se astfel bazele asigurării premiselor exploatării cărbunelui din zona Borsec, pentru pornirea activității productive. Rezultatele se vor concretiza însă abia în anii următori perioadei în cauză.

În 1872, sub patronajul „Băncii comerciale și de credit din Transilvania” cu sediul la Tîrgu-Mureș, au fost începute în zona Baraolt mari lucrări de exploatare, pe baza unor activități miniere cu rază de activitate mai redusă datînd încă din 1839³⁰. Zăcămintele de aici s-au dovedit a fi cele mai importante din sud-estul Transilvaniei, de pe urma lor creîndu-se exploatarea de la mina Căpeni, devenită în scurtă vreme cea mai mare întreprindere industrială din Secuime.

În 1873, producția a început aici cu 6000 chintale de cărbune extras.

După cum reiese și din cele expuse, principală caracteristică a mineritului de cărbune din Transilvania, în anii 1867—1873, a fost aceea că dezvoltarea sa a mers pe linia unui înalt grad de concentrare teritorială și a întreprinderilor. Drept rezultat al acesteia, în anul 1873, 99,7% din totalul exploatării cărbunelui erau furnizate de bazinele de cărbune din Banat și Valea Jiului. În același timp, 80,9% din producția de ulei se datorau minelor unei singure întreprinderi, S.T.E.G.-ul, iar 99,4% din producția de cărbune brun, în cadrul a cca. 20 întreprinderi, se împărțeau între numai două din ele: S.A. de Mine și Furnale din Brașov și mineritul statului din Valea Jiului. Întrucît cele mai mari întreprinderi de exploatare a cărbunelui se aflau în proprietatea capitalului străin (mineritul carbonifer fiind tărîmul care, dintre ramurile de producție ale industriei miniere și metalurgice transilvănene, devenise cel mai de timpuriu un obiectiv al pătrunderii capitalului străin)³¹, concentrarea producției a determinat totodată și poziția dominantă a capitalului străin în producția cărbunelui, cu toate consecințele economice și sociale ale acestei poziții.

*

Perioada de avînt aflată în discuție nu a adus schimbări de fond în rețeaua întreprinderilor de exploatare și prelucrare a minereurilor de fier din Transilvania. Nu au fost înființate întreprinderi noi, care să modifice structura internă a acestei ramuri productive și ierarhia valorică în domeniul producției. Singură întreprinderea Zsidówarer Eisenwerk Gewerkschaft a fost cea care, în februarie 1873, s-a transformat, prin lansare de capital acționar, într-o întreprindere purtînd numele Nadrager Eisen-Industrie Gesellschaft (Societatea Metalurgică din Nădrag), păstrînd în continuare exclusivitatea

²⁸ *Hivatalos jelentés a budapesti 1885-ki országos általános kiállításról*. Szerkesztette dr. Keleti Károly, vol. II, Budapest, 1886, p. 644.

²⁹ *Magyar Compass*, 1885, p. 463.

³⁰ Cf. Kisgyörgy Zoltán, dr. Vajda Lajos, *Mina Căpeni 1872—1972*, Sf. Gheorghe, 1972, p. 20—23.

³¹ Cf. L. Vajda, *Capitalul străin în industria minieră și metalurgică a Transilvaniei (1867—1900)*, în *ActaMN*, IX, p. 229—236.

**Evoluția producției de minereu de fier din Transilvania
între 1867—1873**

Anul	Producția în chintale
1867	644 381
1868	704 354
1869	901 898
1870	1 079 449
1871	1 220 899
1872	1 455 461
1873	1 960 035

capitalului austriac³². În schimb, în perioada 1867—1873, producția a crescut considerabil, datorită noilor ocupări de perimetre miniere, utilizării mai raționale a capacităților de producție existente și modernizării procedeelor tehnologice. Față de cantitatea de 644 381 chintale de minereu de fier produsă în 1867, în anul 1873 s-a extras de trei ori pe atîta, în total 1 960 035 chintale. Ritmul mai rapid al exploatării minereului de fier devine și mai evident, dacă ținem cont de faptul că, pe cînd în perioada 1851—1866 creșterea anuală medie era de 31 922 chintale, în schimb media anilor 1867—1873 a atins cifra de 187 950 chintale, adică aproape de șase ori mai mult, decît în perioada anterioară

Evoluția producției de fontă din Transilvania între 1867—1873

Anul	Cantitatea produsă în chintale		
	Fontă	Fontă turnată	Total
1867	284 326	68 154	352 480
1868	295 365	38 201	333 566
1869	360 913	56 927	417 840
1870	385 718	56 638	442 356
1871	435 413	44 323	479 736
1872	464 442	41 384	505 826
1873	636 138	35 422	671 560

Producția de fontă a crescut de la 352 480 chintale în 1867, la 671 560 chintale în 1873, ceea ce corespundea unei creșteri anuale medii de 45 583 chintale, față de creșterea medie anuală de 18 350 chintale în perioada 1851—1866.

În exploatarea și prelucrarea minereului de fier din Transilvania, rolul conducător revenea pe mai departe întreprinderii S.T.E.G., care, în posesia capitalului aflat și acum la dispoziția sa, prin amplificarea consecventă, metodică a cadrului său productiv inițiat încă în anul 1855, a reușit să obțină rezultate tot mai însemnate.

Conform datelor de mai jos, producția minelor de fier ale S.T.E.G.-ului din Dognecea, Ocna de Fier și Staierdorf-Anina a crescut în 1873 cu de peste

³² Arhivele Statului Lugoj, fondul firmelor sociale, vol. I/1876, f. 9.

3,7 ori mai mult, decît în 1867³³, dînd 41,80% din producția totală a Transilvaniei.

Producția de minereu de fier a S.T.E.G.-ului între 1867 - 1873

Anul	Cantitatea produsă în chintale			
	Dognecea	Ocna de Fier	Staiersdorf-Anina	Total
1867	69 340	150 380	1 087	220 807
1868	97 590	137 510	12 633	247 733
1869	96 190	190 780	47 921	334 891
1870	111 490	283 600	56 458	451 548
1871	200 500	276 400	96 633	573 533
1872	298 250	309 800	139 592	747 642
1873	324 210	325 750	172 224	822 184

În furnalele de la Reșița, Anina, Bocșa și Dognecea, fără a le utiliza la capacitatea lor maximă, S.T.E.G.-ul a dublat producția de fontă. Față de cantitatea de 170 000 chintale realizată în 1867, el a produs în 1873 cantitatea de 360 000 chintale³⁴.

În media anilor de mai sus, S.T.E.G.-ul dădea 63,10% din totalul producției de fontă din Transilvania. În interesul lărgirii bazei tehnice a producției de fontă, totodată, pentru atenuarea dificultăților în transportul materiei prime și pentru a se mări astfel rentabilitatea producției, la Bocșa s-a construit în 1869 un nou furnal înalt, cu capacitate mărită de producție³⁵, în locul topitoriei de fier cu două cuptoare care, „din cauza structurii nejudicioase și a folosului redus de pe urma sa“, fu sistată total la începutul anului 1865, cu toate că fusese reconstruită cu puțină vreme înainte³⁶.

Producția de fontă a S.T.E.G.-ului între 1867 - 1873

Anul	Producția în chintale
1867	170 000
1868	182 000
1869	260 000
1870	340 000
1871	360 000
1872	350 000
1873	360 000

Încă de timpuriu, de pe la mijlocul deceniului al șaptelea, cu exact zece ani după experiențele lui H. Bessemer, au fost făcuți primii pași pentru înce-

³³ Cf. *A szabadalmazott Osztrák—Magyar Államvasúttársaság magyarországi uradalmanak leírása* (în continuare: *Államvasúttársaság*), Budapest, 1891, p. 34; Hantken Miksa, *Magyarország széntelepei és szénbányászata*, Budapest, 1878, p. 57—58.

³⁴ *Államvasúttársaság*, graficul nr. XI.

³⁵ *Idem*, p. 50.

³⁶ *Történelmi adattár Csanád-egyházmegye hajdانا és jelenéhez*. Szerkesztik Orthmayer Tivadar és Szentkláray Jenő, vol. II, Temesvár, 1872—1874, p. 77—78.

răţenirea producerii moderne a oţelului³⁷. Aceasta fu inaugurată în 1868, prin instalarea a două convertoare Bessemer la Reşiţa, la numai cinci ani după faimoasele uzine Turrach din Stiria care aveau o producţie străveche de fier, la şase ani după uzinele Krupp de faimă europeană din Essen³⁸. Oţelul astfel obţinut, a cărui cantitate a crescut de la 2870 chintale în primul an de funcţionare la 90 000 chintale pînă în 1873³⁹, se prelucra în parte în laminorul de bandaje instalat în 1870 şi în laminorul de şine de căi ferate montat în 1871⁴⁰, iar în parte se transporta la Viena, la fabrica de maşini a S.T.E.G.-ului⁴¹.

S.A. de Mine şi Furnale din Braşov, aflată pe locul al doilea din punct de vedere al capacităţii de producţie, a căutat să utilizeze posibilităţile conjuncturale pentru a ieşi din declinul de la finele deceniului al şaptelea — declin datorat îndeosebi lipsei de minereu de fier, piedică în calea producţiei furnalelor de la Ruschiţa. Un bun prilej de ieşire din declin se vădea a fi şi construirea liniei ferate Simeria—Petroşani şi, prin aceasta, exploatarea avantajoasă a zăcămintelor de fier de foarte bună calitate din zona Govăşdia. Cea mai bună dovadă a acestei tendinţe o constituie faptul că, dacă în cuprinsul acestui perimetru minier se exploatau în anii 1867—1871 numai 30 856 chintale cantitate medie anuală de minereu de fier, după instalarea liniei ferate s-au exploatat, mai ales pentru a aproviziona cele două furnale în construcţie la Călan, în 1872 cantitatea de 136 713 chintale, iar în anul următor 352 663 chintale de minereu de fier⁴².

În perioada tratată de noi, a fost terminat numai unul din furnale, începînd să funcţioneze în 1872 cu o producţie de 42 148 chintale de fontă, care a crescut în 1873 la 124 143 chintale⁴³. Furnalul, proiectat de Massanetz, conducătorul lui Johannishütte din Duisburg şi executat tot sub conducerea lui, se remarcă printr-o construcţie modernă⁴⁴.

Grupul mai vechi, bănăţean sau de la Rusca, al întreprinderii S.A. de Mine şi Furnale din Braşov consta din furnalul şi turnătoria de la Ruschiţa, laminorul de la Ferdinand şi forja de la Rusca Montană, care utilizau în procesul de producţie minereu de fier propriu, extras în munţii Poiana Ruscăi, respectiv fontă obţinută prin topirea cu cărbune de lemn. Exploatarea mine-reului de fier era însă aici în declin: dacă în 1867 ea se ridicase la 216 426 chintale, în 1868 cantitatea extrasă era de 130 026 chintale, în 1869 de 117 663 chintale, iar în 1870 de 83 328 chintale, reprezentînd numai 38,4% din cantitatea extrasă cu patru ani înainte; descreşterea va continua şi în anii următori⁴⁵. În producţia de fontă, declinul s-a manifestat după topirea rezervelor de minereu de fier. Faţă de cantitatea de 21 563 chintale produsă

³⁷ *Hiv. Stat. Közl.*, anul II, fasc. 3, p. 113, 118.

³⁸ Ioan Păsărică, *Monografia Uzinelor de Fier şi Domeniilor din Reşiţa şi frumuseţea naturală a împrejurimilor*, Bucureşti, 1935, p. 15.

³⁹ *A temesvári kereskedelmi és iparkamara jelentése*, 1879—1881, p. 151; Sándor Vilmos, *Nagyipari fejlődés Magyarországon 1867—1900*, Budapest, 1954, p. 39.

⁴⁰ Mihalik Sándor, *Resica jelene és múltja*, Resicabánya, 1896, p. 42.

⁴¹ *Hiv. Stat. Közl.*, anul V, fasc. 2, p. 105.

⁴² Arhivele Statului Deva, fond Căpitănatul minier Zlatna, dos. nr. 501—600/1873, f. 559; dos. nr. 501—600/1874, f. 528.

⁴³ Loc. cit.

⁴⁴ *Az aradi kereskedelmi és iparkamara jelentése*, 1877, p. 145.

⁴⁵ Cf. *A temesvári kereskedelmi és iparkamara jelentése*, 1895, p. 25.

în 1868, în anul 1869 s-au produs 28 552 chintale, iar în 1870 numai 24 109 chintale, cantitatea scăzând mai departe pînă în anul 1873⁴⁶.

Furnalele de la Luncani, Dealul lui Ștefan și Lozna figurau ca părți complementare ale grupului de întreprinderi din Rusca Montană. Referitor la activitatea acestora de extracție și prelucrare a minereului de fier — în raport cu cantitatea producției —, dispunem de date numai pentru anii 1868—69. Conform acestor date, pentru furnalul de la Luncani au fost extrase 27 337, respectiv 26 940 chintale de minereu de fier, iar cantitatea de metal topit în 1868, de 6103 chintale, se ridica în 1869 la 11 145 chintale⁴⁷. Furnalul de la Dealul lui Ștefan nu avea o funcționare continuă. După mai multe întreruperi, activitatea lui a încetat definitiv în 1870⁴⁸. Furnalul de la Lozna, care-și începuse activitatea la sfîrșitul lui decembrie 1866, producea în 1867 16 890 chintale, iar în 1868 14 176 chintale de fontă⁴⁹.

Un alt grup de întreprinderi de extracție și prelucrare a minereului de fier, aparținînd S.A. de Mine și Furnale din Brașov, se găsea în Secuime, cuprinzînd unitățile de prelucrare a minereului de fier de la Vlăhița și Filea, de care aparțineau zăcămintele de minereu de fier de la Racoșul de Jos, Virghiș, Doboșeni, Biborțeni și Lueta. La începutul perioadei în discuție însă, întreprinderea de la Filea și-a încetat activitatea din cauza cantității insuficiente a minereului de fier. Activitatea întreprinderii de la Vlăhița este ilustrată de următoarele date:

Evoluția producției de minereu de fier, a fontei și a fontei turnate la Vlăhița între 1867—1873

Anul	Cantitatea produsă în chintale			
	Minereu de fier	Fontă	Fontă turnată	Total fontă
1867	32 811	4 549	2 059	6 608
1868	33 476	10 394	3 880	14 274
1869	27 322	8 164	3 847	12 011
1870	28 382	3 250	1 863	5 113
1871	23 976	3 859	4 317	8 176
1872	15 118	5 602	4 328	9 930
1873	24 912	5 512	3 925	9 437

După cum reiese din această situație, producția de minereu de fier — făcînd abstracție de fluctuațiile anuale — prezenta o curbă descendentă. Cauza principală trebuie căutată în exploatarea minereului de fier din zăcămintele dispersate în cuiburi, care conțineau cantități inegale. Nivelul producției metalului depășea nivelul perioadei decenale anterioare. Cantitățile obținute prezentau însă mari oscilații, la fel proporțiile între producția de fontă și cea de fontă turnată. În orice caz, se poate constata că prin introducerea sistemului celei de a doua topiri — după instalarea, în 1869, a unui cubilou —, a crescut la început procentul fontei turnate; de unde pînă în 1870 fonta

⁴⁶ *Hiv. Stat. Közl.*, anul V, fasc. 2, p. 117; anul VI, fasc. 1, p. 44.

⁴⁷ *Hiv. Stat. Közl.*, anul V, fasc. 2, p. 116.

⁴⁸ *Idem*, anul VI, fasc. 1, p. 44.

⁴⁹ *Idem*, anul V, fasc. 2, p. 116—117.

turnată reprezenta doar 42,3% din producție, după 1870 aceasta crește la 79,2⁰/₀⁵⁰.

Șirul de întreprinderi cu un potențial de capital mai mare, aflate în proprietatea unor grupuri financiare străine, se încheie cu Societatea Metalurgică din Jdioara, respectiv Nădrag. Producția realizată în minele de fier de la Ploscabaia și Ghelar ale acestei societăți — însumând în 1867 35 589 chintale, în 1868 42 441 chintale și în 1869 49 570 chintale — era topită și prelucrată sub formă de fontă turnată și laminată în cadrul întreprinderii metalurgice din Nădrag. Producția de fontă era în 1867 de 18 220 chintale, în 1868 de 18 033 chintale, în 1869 de 17 982 chintale și în 1870 de 19 600 chintale⁵¹.

Celor trei întreprinderi amintite li se adăuga — ca o unitate aflată în proprietatea capitalului particular străin — întreprinderea metalurgică austriacă de la Sebiș a contelui Ernest Waldstein. Aici, unde se afla sediul întreprinderii, era prelucrată și afinită ca produs comercial fonta topită la furnalele din Moneasa, Restirata, Zimbru, precum și la cel din Vașcău pe care îl avea în antrepriză și care era de altfel aparținător domeniului episcopiei romano-catolice din Oradea. La prelucrarea acestei fonte contribuiau și întreprinderile din Zugău și Prăjești.

Evoluția producției de fontă a întreprinderii din Sebiș a contelui Ernest Waldstein între 1867—1873

Anul	Cantitatea produsă în chintale				
	Moneasa	Restirata	Vașcău	Zimbru	Total
1867	—	—*	2 110	—	15 560
1868	12 320	6 850	1 932	1 480	22 502
1869	—	—	1 607	—	13 026
1870	—	—	260	2 489	—
1871	—	—	—	—	—
1872	—	—	—	—	18 361
1873	—	—	417	4 313	15 528

* Linioarele marchează lipsa de date pentru anii respectivi.

În întreprinderile metalurgice din Prăjești și Zugău, afinarea fontei se mărginea exclusiv la producerea de fier forjat, cantitățile fiind, de pildă în 1862, de 1112, respectiv 898 chintale. Acest produs era unul de bază și la întreprinderea din Sebiș, în anul amintit realizându-se aici 8843 chintale.

În 1867, 80% din producția de fontă erau concentrate în mina S.T.E.G.-ului, a S.A. de Mine și Furnale din Brașov, a Societății Metalurgice din Jdioara și a întreprinderii contelui Waldstein⁵². În lipsă de date concrete, nu putem preciza cu aceeași exactitate proporțiile concentrării în anul 1873,

⁵⁰ Cf. Vajda Lajos, *Întreprinderea de fier Vlăbița în primele decenii de existență*, în *Studii de istorie a naționalităților conlocuitoare din România și a înfrățirii lor cu națiunea română*, vol. I. București, 1976, p. 325.

⁵¹ *Hiv. Stat. Közl.*, anul II, fasc. 3, p. 130—131; anul V, fasc. 2, p. 116; Léderer Emma, *Az ipari kapitalizmus kezdetei Magyarországon*, Budapest, 1952, p. 200.

⁵² L. Vajda, *Dezvoltarea extracției minereului de fier și a siderurgiei în Transilvania (1848—1867)*, în *ActaMN*, II, p. 515

respectiv locul capitalului străin, mai ales austriac, în producția de fontă din Transilvania. Ceea ce, totuși, se poate afirma cu certitudine, este faptul că nu au intervenit schimbări în ce privește influența determinantă a acestui capital în Transilvania și, deci, nici în privința caracterului exploataării și prelucrării minereului de fier și fontei în Transilvania, ea fiind dictată de interesele capitalului austriac.

Întreprinderile de extracție și prelucrare a minereului de fier aflate în gestiunea statului se străduiau și ele a-și intensifica activitatea, sub influența conjuncturii favorabile. În consecință, în decursul perioadei septenale 1867—1873, producția de minereu de fier obținută de ele a crescut de cinci ori, încît, datorită rămîinerii în urmă și declinului continuu al nivelului tehnic la Govășdia și Păduroi, aceste întreprinderi gestionate de stat nu au putut trece la deplina prelucrare a minereului de fier extras.

De pildă, furnalul din Păduroi — după cum arată raportul întocmit de direcțiune —, „fiind cu producția restrînsă, utilizează foarte puțin minereu în fiecare an”⁵³, cu toate că — după cum reiese din documentele vremii — se depunea toată strădania pentru perfecționarea nivelului tehnic în interesul creșterii producției, cît și pentru mărirea gamei de sortimente, inclusiv demararea producției de oțel. Conform unei adrese a căpitănatului minier datînd încă din aprilie 1867, „introducerea metodei Bessemer a fost propusă în repetate rînduri, dar propunerea nu a fost sprijinită de forurile superioare”⁵⁴.

Evoluția producției de minereu de fier și a fontei la întreprinderea de stat din Păduroi între 1867—1873

Anul	Cantitatea produsă în chintale			
	Minereu de fier	Fontă	Fontă turnată	Total fontă
1867	9 389	5 128	2 176	7 304
1868	3 654	5 874	8 592	14 466
1869	19 332	5 374	1 689	7 063
1870	36 532	—	6 418	6 418
1871	34 706	7 092	3 152	10 244
1872	42 216	5 150	5 098	10 248
1873	79 016	5 998	3 249	8 247

Nereușita încercărilor — foarte îndreptățite, dealtfel — de perfecționare a nivelului tehnic al întreprinderilor metalurgice ale statului din Transilvania se datora politicii economice a claselor dominante, politică determinată de interese de clasă și interesele unor grupări, și care „tindea în general să dea întreprinderile de stat pe mîna particularilor, aidoma domeniilor statului, a căror atribuire fără discernămint [pe mîini particulare — n.n.] era pe atunci tocmai în curs. Aceasta le-ar fi asigurat încă o sursă de venituri, motiv pentru care se opuneau investițiilor cerute de minele și întreprinderile de stat, invocînd deficitul venitului național și deficitul întreprinderilor”⁵⁵. În sensul acestei atitudini, camera deputaților a șters din buget pozițiile respec-

⁵³ Arhivele Statului Deva, fond Căpitănatul minier Zlatna, dos. nr. 401—500/1868, f. 486.

⁵⁴ Loc. cit., dos. nr. 501—600/1867, f. 571.

⁵⁵ Sándor Vilmos, *op. cit.*, p. 175—176.

tive și, în concordanță cu interesele claselor de proprietari, guvernul a încheiat, în scopul de a exploata posibilitățile metalurgiei hunedorene, un contract provizoriu cu băncile Franco-Austriacă și Franco-Ungară, precum și cu bancherul londonez Emil Erlanger, prevăzând înființarea unei întreprinderi comune a acestora și a statului și anume Societatea Ungară Regală a Fierului și Cărbunelui. După cum o trădează și denumirea societății, ea și-a propus nu numai exploatarea întreprinderilor metalurgice de pe domeniul Hunedoarei, ci și a minelor carbonifere din Valea Jiului aflate în antrepriza S.A. de Mine și Furnale din Brașov. Tranzacția fu definitivată în aprilie 1873. Traducerea ei în practică a fost însă zădărnicită de falimentul înregistrat la bursa vieneză și criza economică ce i-a urmat⁵⁶.

Întreprinderea metalurgică a statului din județul Hunedoara era formată din minele de fier de la Ghelar, întreprinderea metalurgică din Govășdia, afinăriile din Sebeșel și Cugir, precum și din forjele încă existente.

Evoluția producției de minereu de fier și fontă a întreprinderii de stat din județul Hunedoara între 1867—1873

Anul	Cantitatea produsă în chintale			
	Minereu de fier	Fontă	Fontă turnată	Total fontă
1867	24 308	14 733	1 414	16 147
1868	18 945	23 645	2 363	26 008
1869	18 287	29 793	2 242	32 035
1870	154 714	22 816	3 190	26 006
1871	102 241	32 091	2 621	34 712
1872	68 208	27 935	3 073	31 008
1873	110 880	43 576	2 741	46 317

După cum reiese din tabel, cu toate că întreprinderea din Govășdia nu ocupa, sub aspect cantitativ, un loc de seamă în producția metalurgică, producția ei — deși fluctuantă — urma o linie ascendentă. În ciuda locului ei modest în producția totală de fier din Transilvania, cîtînea reprezentată de producția acestei întreprinderi era în creștere, ca și a celei de la întreprinderea din Păduroi. În 1873 cantitatea topită la Govășdia, în cifre absolute 55 564 chintale, reprezenta 8,2% din total, față de cele 6,6% din anul 1867.

Fonta de la Govășdia era prelucrată la întreprinderea din Sebeșel în produse de bare și table, forjate și laminate. De exemplu, producția anilor 1868—69 era de 11 200 chintale fier forjat⁵⁷. Producția era frînată aici de permanenta lipsă de apă. Întreprinderea metalurgică din Cugir se ocupa în acești ani cu prelucrarea fontei din Govășdia în laminate de bare finite. În 1868—69, s-a atins aici cantitatea de 12 880 chintale⁵⁸.

Dintre forje, aceste mijloace străvechi de prelucrare a fierului, pînă în 1872 au mai funcționat cele din Burcenii, Bania de coase și Teliucul Superior. În 1871 și-a încetat activitatea cea de la Limpertul de Sus, iar înainte de ea cea de la Perinte. Chiar și după anul 1872 mai funcționau forjele de la

⁵⁶ *Idem*, p. 176.

⁵⁷ *A Magyar Korona Országainak Gyáripára az 1898. évben*, vol. II, Budapest, 1901, p. 345.

⁵⁸ *Idem*, p. 341.

Hunedoara, respectiv Limpertul de Jos⁵⁹. Aceasta din urmă desfășura chiar o activitate relativ considerabilă, putînd efectua nu numai prelucrarea fontei, ci și topirea minereului de fier. După datele anului 1867, de pildă, în forja din Limpertul de Jos se produceau 16 149 chintale de fontă și fontă turnată⁶⁰, utilizîndu-se minereu de fier de la Ghelar.

Șirul întreprinderilor de exploatare și prelucrare a minereului de fier aflate în proprietatea societăților anonime și care funcționau cu participare de capital străin, precum și al acelor în proprietate de stat, era întregit de întreprinderile metalurgice aflate în proprietatea particulară a unor mici capitaliști și moșieri. Acestea însă — ca o caracteristică generală a categoriei — se distingeau nu atît printr-o participare consistentă în producție, ci mai degrabă prin numărul lor mai mare. De fapt, ele reprezentau sectorul de mică producție al exploatării și prelucrării minereului de fier, fiind, în bună parte, formațiuni industriale care și-au mai prelungit existența din deceniile anterioare, supraviețuind cîtva timp concurenței capitaliste tot mai intense. În anul 1872 numărul lor poate fi evaluat la aproximativ 9. Două dintre ele, ambele bănățene, cea a lui D'Élia József de la Ogradena Veche și cea de la Crivina, se ocupau numai de exploatarea minereului de fier. Aceasta din urmă, dacă în 1869 mai producea 90 720 chintale, în 1873 a ajuns la cu două treimi mai puțin, și anume, 31 360 chintale. Celelalte 7 întreprinderi cuprindeau unitatea familiei Török din Dezna, a lui Hoffmann Ráfél din Ploscabaia, a familiei contelui Bánffy din Zlaști, a episcopului Pap Szilágyi József din Pietroasa, a contelui Lónyai din Vaspatak, a lui Zakariás András din Herculan—Bodvai și în sfîrșit cea din Moșeni (Oaș).

Producția de fontă a unor întreprinderi metalurgice mai mici între 1867 - 1873

Întreprinderea	Evoluția producției în chintale în anii						
	1867	1868	1869	1870	1871	1872	1873
Herculan-Bodvai	1147	876	1296	1189	1064	1161	1294
Dezna	2484	5016	2790	—	—	6964	4403
Ploscabaia	1341	1343	751	1089	1126	1789	1384
Zlaști	1088	956	961	663	732	—	—
Pietroasa	817	300	523	—	—	—	—
Moșeni	2436	—	—	—	—	—	—

În 1867, întreprinderile aparținînd categoriei amintite de proprietate au participat la producția de fontă din Transilvania în proporție de 6,3%. Doi ani mai tîrziu, în 1869, această proporție a descrescut la numai 1,5%, iar în 1873, deși furnalele din Dezna, Ploscabaia și Herculan—Bodvai au topit mai multă fontă, decît înainte vreme în cadrul a cinci întreprinderi, proporția acestei cantități față de producția totală descrescu și mai mult, fiind ceva mai mare de 1%. Procesul era un reflex al aceleiași fapt mai sus menționat al ritmului puternic de concentrare a exploatării și prelucrării minereului de fier din Transilvania, mîna în mîna cu reducerea în continuare a rolului

⁵⁹ BKL, anul 1906, vol. II, p. 40—43.

⁶⁰ Arhivele Statului Deva, fond Căpitănatul minier Zlatna, dos. nr. 401—500/1868, f. 426.

nici pînă atunci nu prea însemnat al capitalului local, în cadrul acestei ramuri de producție.

Nu putem încheia această schiță a situației din domeniul exploatării și prelucrării minereului de fier, fără a menționa că, în cadrul evoluției capitaliste bazate pe libera concurență, continuă procesul de decădere a mineritului și metalurgiei seculare din Rimetea—Trascău, unde se practica o prelucrare a fierului specific țărănească. Aici, înainte de 1867, pe lângă 81 mine părăsite, mai existau 24 în exploatare⁶¹. În anul 1867 erau înregistrate 13 mine active, în 1869 15⁶², din care însă numai 6 cu exploatare continuă⁶³. Ele furnizau cuptoarelor a 7 forje, aflate în proprietatea a 19 oameni, cantitatea de cca. 7588 chintale minereu de fier, care dădea după topire 1878 chintale fier brut⁶⁴, prelucrat în special sub formă de fiare de plug și alte produse forjate. În 1871, cantitățile celor două soiuri de produse amintite erau de 7022, respectiv 1736 chintale⁶⁵, vădind deci un declin.

Tradiționala exploatare transilvăneană a metalului prețios a continuat și în perioada discutată în formele existente cu decenii în urmă⁶⁶, cu deosebirea că, în urma neglijării — cu cîteva excepții — a reconstruirii indispensabil necesare a minelor a căror adîncime creștea tot mai mult — reconstrucție care nici nu era rentabilă în cazul exploatărilor cu randament redus —, cantitatea anuală a producției, cu infime fluctuații, era în scădere.

După cum o atestă datele prezentate mai jos, în 1873 se producea mai puțin cu 384 kg de aur și cu 1948 kg de argint față de anul 1867.

Evoluția producției de aur și argint din Transilvania între 1867 - 1873

Anul	Cantitatea produsă în kg	
	Aur	Argint
1867	1402,60	9156,99
1868	1281,85	9720,09
1869	1159,17	8912,22
1870	1197,29	7823,75
1871	1144,36	7953,42
1872	1194,34	7731,71
1873	1018,38	7209,00

Scăderea producției de aur era legată în cea mai mare parte de problemele mineritului din Munții Apuseni, unde, dacă în 1867 se produceau 1000,62 kg de aur, în schimb în 1873 această producție ajungea la doar

⁶¹ BKL, anul 1905, vol. II, p. 319.

⁶² Arhivele Statului Deva, fond Căpitănatul minier Zlatna, dos. nr. 201—300/1870, f. 277.

⁶³ Jankó János, *A torockói vasbányászat és kohászat*, în *Magyar Mérnök- és Építész-egylet Közlönye*, anul 1902, p. 141.

⁶⁴ Arhivele Statului Deva, fond Căpitănatul minier Zlatna, dos. nr. 201—300/1870, f. 277.

⁶⁵ Loc. cit., dos nr. 301—400/1873, f. 358.

⁶⁶ Pentru perioada 1848—1867 cf. L. Vajda, *Extracția și prelucrarea metalelor neferoase în Transilvania (1848—1867)*, în *ActaMN*, IV, p. 237—262.

686,31 kg, deci o scădere de 31,2%. Această situație era de fapt o consecință inevitabilă a economiei miniere dăunătoare în perioada neoabsolutismului austriac de după 1848, în special în domeniul producției minelor fiscului înființate aici, ca rezultat al opticii înguste că aceste exploatări sînt o sursă inepuizabilă pentru fisc, ele putînd funcționa cu forță de muncă foarte ieftină și cu mijloace tehnico-materiale minime, neglijîndu-se prospecțiunile și pregătirea unor extracții cu rentabilitate de perspectivă, lucrări cu totul necesare în condițiile exploatării la nivele din ce în ce mai adînci, împreună cu perfecționarea utilajului tehnic. Cu vremea, învechirea utilajului minier progresa paralel cu consecința sa firească: creșterea caracterului deficitar al producției, reculul ei.

Cifrele din tabelul următor ilustrează elocvent condițiile amintite, fiind cu atît mai semnificative, cu cît ele se referă la întreprinderi de cea mai mare capacitate din Munții Apuseni, exercitînd o influență hotărîtoare asupra producției, întrucît — cu toată scăderea producției — ele dădeau la sfîrșitul perioadei în discuție peste 40% din producția de aur a Munților Apuseni și, totodată, peste 27% din producția totală de aur a Transilvaniei.

Producția de aur și argint a întreprinderilor mai mari din Munții Apuseni
între 1867 — 1873

Anul	Săcărîmb	Roșia Montană		Ruda		Boița		Fizeș	
	Aur-argint	Aur	Argint	Aur	Argint	Aur	Argint	Aur	Argint
1867	267,88	25,96	17,00	—	—	—	—	—	—
1868	246,23	23,24	14,45	51,39	—	13,00	20,50	8,75	4,50
1869	200,66	10,09	13,41	52,69	40,35	9,40	24,98	8,00	5,00
1870	179,02	20,88	18,46	44,12	4427,97	8,96	18,18	5,29	3,78
1871	145,75	18,78	13,41	65,44	41,67	9,45	22,31	8,86	6,91
1872	189,66	17,03	12,21	58,69	36,40	9,78	17,53	10,30	10,97
1873	111,63	20,02	13,56	67,91	36,25	5,79	9,55	7,93	7,25

Cea mai importantă dintre minele de aur de atunci ale Munților Apuseni, și anume Întreprinderea Minieră a Fiscului și a Societăților Particulare din Săcărîmb, a realizat, de pildă, în urma producției sale în continuă scădere (cu excepția unui singur an), mai puțin cu 156,25 kg producție de aur și argint în anul 1873, față de anul 1867; o cantitate care, singură, reprezenta 40,1% din scăderea generală a producției pe teritoriul căpitănatului minier al Zlatnei. Cronicarul Săcărîmbului în veacul trecut, Inkey Béla, rezumă după cum urmează cauzele declinului: în anii celui de-al șaptelea deceniu, întreprinderea minieră, „... în ce o privește, nu are de loc în vedere viitorul. După extracția efectuată cu relativ puțină cheltuială a aglomerațiilor mai mari ale filoanelor Longin, deschise prin numeroase abataje, acum exploatarea se îndreaptă din nou, vertiginos, în adîncime..., în timp ce lucrările de prospecțiuni ce necesită cheltuială mai mare sînt neglijate”⁶⁷. Întreprinderea minieră de la Roșia Montană, organizată în aceeași formă de proprietate, obținea și ea rezultate productive descrescînde, cu fluctuații mai mici sau mai mari. Producția de aur a minelor societății particulare mai mari — aflate

⁶⁷ Inkey Béla, *Nagyág földtani és bányászati viszonyai*, Budapest, 1885, p. 105—107.

îndeosebi în mîna unor moşieri şi deţinători de capital de caracter local —, exceptînd mina din Ruda, urmau aceeaşi cale, cauza principală — după opinii ale vremii — rezidînd în faptul „că minele noastre metalifere, care lucrează, în majoritatea cazurilor, la nivele de mai mare adîncime, ... nu puteau ţine pasul cu progresele vertiginoase ale tehnicii, *din punct de vedere al mijloacelor materiale*. Cu vremea, se învechea utilajul a tot mai multe mine, ducînd întreprinderile pe calea deficitului”⁶⁸.

Schimbările care au survenit în rentabilitatea exploatării aurului s-au făcut simţite în mod pronunţat, ca o frînă a dezvoltării, în cazul minelor care exploatau filoane mai sărace în conţinut metalic sau al aceloră cu caracter de mică producţie-ţărăneşti, tipic regiunii Munţilor Apuseni.

În regiunea Baia Mare, dat fiind că la minele de la Dealul Crucii şi Băiţa mai era în curs exploatarea unor filoane cu conţinut mai substanţial de aur, declinul era mai mic, de numai 10,3%. În schimb, în cazul producţiei argentifere — zăcămintele acestui metal fiind dominante —, scăderea era de 13,5%, îndeosebi din cauza declinului activităţii în minele aparţinînd unor proprietari capitalişti, declin care, la rîndul său, era intim legat de fenomenul devalorizării provocate de masiva producţie de argint de pe continentul american, fenomen care însă nu a fost resimţit de minele aflate în proprietate de stat, căci — după datele căpitănatului minier — în anul 1873, ales ca dată comparativă, producţia lor a scăzut, în raport cu anul 1867, cu numai 6,4% faţă de scăderea de 48,6% a producţiei minelor proprietate particulară⁶⁹.

În schimb, producţia de argint a Munţilor Apuseni a descrescut în proporţie de 37,3%, o scădere manifestată deopotrivă la întreprinderile de stat şi la cele particulare, deşi în proporţii diferite: mai pronunţat în cazul minelor de stat, şi anume, de 39,1%, mai atenuat la minele proprietate particulară, de numai 29,6%.

Producţia de aur şi argint a minelor din regiunea Baia M

Anul	Baia Mare		Baia Sprie		Cavnic	
	Aur	Argint	Aur	Argint	Aur	Argint
1867	66,86	503,41	72,53	889,34	19,32	1,50
1868	69,34	625,16	71,61	1002,08	17,04	1,22
1869	49,16	415,71	93,69	1199,88	20,10	1,59
1870	60,30	424,77	111,85	851,74	15,87	1,18
1871	78,35	1032,89	144,26	1079,15	17,06	1,23
1872	84,38	499,25	114,42	1075,84	15,60	1,38
1873	78,43	905,72	66,74	1088,50	16,40	1,26

În perioada 1867—1873, scăderea producţiei de aur a minelor băănăţene, de 95,5%, a nimicit practic această producţie. Dacă, în 1867, se mai înregistra aici o producţie de 22,42 kg aur, în 1873 aceasta era de numai

⁶⁸ *Technikai fejlődésünk története 1867—1927*, Budapest, 1929, p. 644—654.

⁶⁹ *Hiv. Stat. Közl.*, anul II, fasc. 2, p. 85; *Magyar Statisztikai Évkönyv*, 1874, fasc. IV, p. 17.

1,30 kg. O scădere vertiginoasă a producției de argint, în proporție de 56,90%, desemna și acest declin ca fiind cel mai puternic în perioada dată.

Un proces similar celui din domeniul exploatarei și prelucrării metalelor prețioase se constată și în exploatarea cuprului⁷⁰.

Evoluția producției de cupru și de plumb din Transilvania între 1867 – 1873

Anul	Cantitatea produsă în chintale	
	Cupru	Plumb
1867	6215,44	7462,00
1868	4017,44	5980,00
1869	3430,00	7275,52
1870	2610,72	4337,20
1871	2790,48	6511,12
1872	2522,24	7438,48
1873	3022,88	7831,20

De la 6212 chintale în 1867, cantitatea extrasă scade în 1873 la numai 3022 chintale. Producția de plumb creștea însă întrucâtva, de la 7462 chintale la 7831 chintale, însă cu fluctuații destul de mari, de ordinul a mii de chintale⁷¹.

Cauzele care au avut consecințe negative asupra evoluției cantitative a producției de cupru și plumb rezidau, în afară de factorii de ordin extern menționați pe marginea producției de argint — devalorizarea provocată de producția masivă de dincolo de ocean —, în factori interni ai întreprinderilor miniere, și anume în încetineala cu care se căutau soluții pentru problemele ridicate de procedeele de exploatare la adâncime tot mai mare, locul prim ocupându-l, aici, lipsa capitalului necesar investițiilor.

cum și din Rodna Veche ale statului între 1867 – 1873

Băița		Baia Sprie		Rodna Veche	
Aur	Argint	Aur	Argint	Aur	Argint
26,25	599,05	14,59	1048,00	0,54	128,90
29,33	528,99	10,95	854,70	1,00	141,79
28,55	548,28	16,38	859,32	0,81	164,15
22,46	512,69	18,31	827,56	0,57	165,68
23,24	534,48	11,82	884,77	0,48	162,53
26,82	535,05	13,69	890,14	0,85	178,21
37,79	609,28	14,55	738,61	0,38	168,33

În locurile de exploatare nu s-a petrecut nici o schimbare notabilă față de perioada 1848—1867. Pe teritoriul căpitanatului minier al Zlatnei, cea mai de seamă exploatare cuprifera era cea din Bălan, la care mai putem

⁷⁰ Szellemy Géza, *Nagybányának és vidékének fémányászata*, Nagybánya, 1894, p. 32, 42, 64, 72, 81, 89.

⁷¹ *Hiv. Stat. Közl.*, anul II, fasc. 3, p. 85, 125, 134; anul VII, fasc. 5, p. 108—145.

adăuga pe cea din Săcărîmb. În anul 1873, ele dădeau 68% din producția totală a zonei administrative miniere amintite, ponderea fiind a minei Bălan, unde se produceau 1103,88 chintale de cupru, față de cele 237,16 chintale produse la Săcărîmb. În Banat, S.T.E.G.-ul concentra pe mai departe exploatarea și metalurgia minereurilor de cupru. Producția de plumb se concentra mai ales în regiunea Baia Mare, rolul hotărîtor în privința cantității produse revenind aici minelor aflate în proprietate de stat.

Evoluția producției de cupru a minelor din Bălan și Săcărîmb

Anul	Cantitatea extrasă în chintale	
	Mina Bălan	Mina Săcărîmb
1867	1175,76	466,76
1868	1188,45	505,54
1869	802,73	720,02
1870	387,12	446,04
1871	632,59	389,16
1872	896,26	585,90
1873	1103,88	237,16

Nu putem efectua aici o analiză mai amănunțită a datelor referitoare la producția minieră de metal prețios și colorat între anii 1867 și 1873. Chiar și cele înfățișate ilustrează însă procesul menționat la începutul lucrării de față, constînd în schimbările structurale care s-au produs în străvechea ramură a mineritului și metalurgiei din Transilvania o dată cu adîncirea relațiilor de producție capitaliste, schimbări care au împins pe prim plan — în pofida unor tradiții de dată veche — ramurile de producție nemijlocit legate de necesități infrastructurale, de producerea masivă a combustibilului și materiei prime necesare industriei capitaliste, producție înrîurită însă — după cum am mai arătat — și de factori interni specifici exploatării metalelor prețioase și colorate, factori care frînau dezvoltarea acestei ramuri.

*

În anul 1873 s-a produs o criză capitalistă de supraproducție, aducînd cu sine sfîrșitul unei perioade de avînt general. Această criză și-a făcut simțite efectele și asupra mineritului și metalurgiei din Transilvania, determinînd pentru o nouă perioadă de mai mulți ani trăsăturile caracteristice ale acestei ramuri productive, atît din punct de vedere economic, cît și social.

L. VAJDA

L'INDUSTRIE MINIÈRE ET MÉTALLURGIQUE DE LA TRANSYLVANIE DANS LA PÉRIODE DE L'ESSOR CAPITALISTE (1867—1873)

(Résumé)

L'auteur, s'appuyant surtout aux dates de production, examine l'évolution et les caractéristiques des industries minière et métallurgique en Transylvanie entre 1867—1873, années qui constituent une période d'essor du développement industriel. A la suite d'une

analyse statistique, il met en évidence que la structure, la production et la hiérarchie valorique ont subi un processus de transformation, processus résulté de la réstructuration économique générale dûe à l'accélération du rythme du développement capitaliste. Il aboutit à la conclusion que la production du charbon et celui du minérée de fer ont passé au premier plan, en détriment de la production traditionnelle de l'exploitation des métaux précieux et non-ferreux.